

Vrtovčeva »Pridiga na gori«, najstarejši slovenski planinski spis

Matija Vrtovec, v letih 1813—1851 župnik v Št. Vidu na Vipavskem, je znan v naši literaturi kot pisatelj nekaterih kmetijsko-gospodarskih knjig in marljiv sotrudnik Bleiweisovih »Novic«, a še posebej kot eden najspretnjših slovenskih cerkvenih govornikov v prvi polovici 19. stoletja. Svoje demostenske sposobnosti je razvijal po cerkvah prostrane nanoške okolice: izven domače župne cerkve zlasti pri Materi božji na Logu, v Vipavi, na Gočah in Planini, v rojstnih Šmarjah in drugod, kamor so ga ob posebnih slavnostnih prilikah kaj radi vabili njegovi stanovski tovariši. Nastopal je pa tudi v nanoških strminah, kjer sta čakali nanj, na »nanoškega župnika«, kar dve podružnici šentvidske fare: cerkva sv. Nikolaja in sv. Hieronima, slednja zgrajena l. 1624 visoko pod nanoškim vrhom v nadmorski višini 1019 m.

Zadnjeimenovano cerkev je obiskal Vrtovec prav gotovo vsako leto na binškošni ponedeljek, ko so Vipavci in sosedni okoličani obhajali tam gori svoj navadni vsakoletni cerkveni shod. Pred davnimi leti se je na ta dan zbralo na Nanosu do 40 procesij in še za Vrtovčevih časov je za Binškošni romalo k cerkvi slovečega puščavnika preko 2000 ljudi od vseh strani Vipavske doline, Krasa in Pivke.

Od kod neki toliko zanimanje za gore v nekdanjih starih časih? Na to splošno vprašanje odgovarja Vrtovec precej obširno v svoji spodaj priobčeni pridigi, za romanje k Sv. Hieronimu se pa zdi, da je bil on sam po svoji veliki popularnosti in prikupni zunanosti (gl. sliko v Malovi Zgodovini slov. naroda, str. 485!) še prav posebna privlačna sila; nič manj privlačne pa niso bile tudi njegove pridige. Praktični mož je vedel v svojih govorih vsakdanje potrebe kmečkega ljudstva kaj spretno prepletati z verskimi razmišljanji in tako med poslušalci ustvariti razpoloženje, da je soseska pogostoma strmela ob njegovi mojstrsko podani besedi.

Po nagovarjanju svojih prijateljev je Vrtovec zbral nekatere svojih pridig (26 po številu) ter jih l. 1850 izdal v posebni knjigi pod naslovom »Shodni ogovori«.* Dve v tej zbirki priobčeni pridigi (prva iz »hudega leta« 1817, druga iz leta 1820) sta bili govoreni pri Sv. Hieronimu na Nanosu. Nas zanima zlasti druga »pridiga na gori« iz l. 1820, v kateri je poskušal govornik razložiti tisočglavi množici, »zakaj hodijo ljudje tako radi na visoke gore in tedaj tudi k Sv. Hieronimu na božjo pot«. Za tiste davne čase gotovo zanimiv »shoden ogovor«! Toda če si pridigo podrobneje ogledamo, opazimo, da je »pridigarska« na njej samo zunanja oblika, da pa je po svoji vsebini navadno planinsko predavanje, za današnje čase toliko zanimivejše, ker je prvo te vrste med Slovenci, izvršeno

* Shodni ogovori. Spisal in izustil Matija Vrtovec, fajmošter v Šent Vidu nad Ipavo. Na svitlo dani od slovenskiga društva v Ljubljani. Natisnil Jožef Blaznik v Ljubljani 1850. 175 str., vel. 8°.

poleg tega še zunaj na terenu pred toliko množico planinskega naroda. Sličnega primera prav gotovo nimamo več v zgodovini slovenskega planinstva. Zato bi objava take vrste pridig spadala danes ne toliko v zbirko »shodnih ogovorov«, kolikor po pretežnem delu svoje vsebine vse prej v kako planinsko glasilo.

Tako približno je mogel razumeti to Vrtovčevo planinsko pridigo tudi dr. Bleiweis, ko je l. 1850 pripravljaj za natis prvo slovensko čitanko za srednje šole. Ker ni imel dovolj primerne gradiva pri rokah, si je pomagal na ta način, da je segel po Vrtovčevi svetohieronimski pridigi ter jedro te pridige (gl. besedilo med obema zvezdicama!) z nekaterimi prav malenkostnimi besednimi izpremembami uvrstil pod naslovom »Pogled z Nánosa« v »Slovensko berilo za prvi gimnazialni razred«. Tako je prišla Vrtovčeva planinska pridiga, sicer močno okrajšana kot poseben berilni sestavek iz realij, po Bleiweisovi zaslugi iz cerkve v šolo, kjer je poslej dolgo let, t. j. vse do Janežičevih Cvetnikov navduševala slovensko srednješolsko mladino za lepo primorsko-notranjske zemlje.

Ker sega Vrtovčeva »pridiga na gori« v leto 1820, praznujemo letos 125 letnico njenega postanka. Je potemtakem med najstarejšimi, ako ne najstarejši slovenski planinski spis in v tem tiči vsa njena pomembnost. Tudi je spis kot planinska pridiga edinstven v slovenski književnosti, zato vreden, da ga rešimo pozabljenja in ponatisnemo neizpremenjenega v našem planinskem glasilu. Naj tako čitateljem Planinskega vestnika tudi v jezikovnem pogledu prikažemo enega naših najstarejših gorohodcev!

V Vinkoštni pondelik,

(1820)

pri sv. Jerónimu na Nanosu.

Akoravno stara pobožna pravlica pripoveduje, da je bil sam sv. Jeronim letó Božjo vežo iz Dalmacije na svojih herbtu semkej prenesil, kakor še dan današni bolj stari, ki od Razdertiga po stezi gori gredo, mlajšem skalo kažejo z vtiski njegovih perstov, na katero se je bil z roko naslonil, se odpočiti; vender je mende veliko bolj gotova, de pobožni predniki našiga krepkiga st. Vidskiga komuna so jo z nevgasljivo gorečnostjo in velikim trudam pod imenam sv. Jeronima Bogu v čast sozidali. Če so se bili že doma in po hribih okoli svojiga dola več prijatlov pri Bogu iskaje z desetimi cerkvami previdili, zakaj bi ne bili tudi še ene na svoji nar visokeji gori v čast nar vikšimu, in njegovimu velicimu prijatlu, sv. Jeronimu, ki je kot Dalmatinc, našiga mesa in kervi, naredili? — Sploh so že v nekdanjih časih pobožni Slovenci zlo radi na hribih in gorah Božje veže zidali, čast Bogu v njih skazovali. Pred 40 leti je prišlo sem k shodu današnjiga dne navadno do 40 procesij, in še v pričijočih časih, ko vreme pripusti, jih pride čez 2000 ljudi, ne samo iz naše Ipavske doline, ampak iz celiga Krasa, iz Pivke in Gojzdnih krajev, mnogi čez pet ur hoda daleč, de se skorej Ipavci med to veliko trumo pozgubé.

Sv. Hijeronim na Nanosu

Risal Trpin I.

Kadar koli na današnji dan pri prijaznim vremenu gor k sv. Jeronimu grem, se mi vselej serce od veselja smeja; mnogi moške me počakujejo, ali bolj podvizaje doidvajo, se kaj z mano pomenit; pred mano trume pobožnih mladenčev ali nedolžnih deklic, ktere v zatišjev pod goro cvetlic nabiraje in se veselo pomenovaje, kakó de opletale bodo sv. Jeronima, naprej beže; za mano trume starčikov ali starih mamk, ki na svojo starost pozabivši čversto gredó, brez de bi jim sterma pot oddušik jemala, ali jih sapa zapirala; in ko se cerkvi približujemo, vidimo lepe, dolge verste ljudi proti nji hiteti, kakor so jih nekdam vidili z križniki spredej.

Kaj je vendar na hribih in visokih gorah, de, ko bi ravno s Božjimi vežami kronane ne bile, vender ljudi močno vlečejo nase? — ni jih tako visokih gor, de bi eni ali drugi, zlasti učeni zlo ne želeli na njih verhe priti. Zakaj hodijo ljudje radi na hribe in visoke gore, zakaj hodijo tudi k sv. Jeronimu takó radi na Božjo pot? — Na to vprašanje vam hočem v vaše podučenje primerjen odgovor dati, no vas prosim za vašo poterpežljivo paznost.

Kakor otroka že mika se splaziti na bližnjo goro domačije, vleče tud umniga neizrekljiva moč gor na visoko; truden velicah domačih skerbi, sit, nejevoljin pretežkih butar, — iše miru in pokoja, — in ker ga spodej na svetu ne najde, beži gor na visoko goro v svojo sladko tolažbo. Kot vrabic na verhu cerkveniga turna zaničevaje vse dražbe neumnih otrok, stoji tudi on — ložji dihaje krepko na glavi-goré, kot med nebam in zemljo bliže svojiga Gospoda, in z ganjenim sercam milo gleda na mnoge, večkrat prazne dela človeških otrok, doli globoko pod svojimi nogami.

O dragi prijatli! — ni dano človeka jeziku milih občutlejev zreči, ktere njega blago serce na verh visoke gore obhaja; — v bližnosti

nar Visokejiga, od milogroze prevzeto, se topi zamaknjeno v sveto molitev, ktero le angeli molijo.

Petra besede se mu silijo na jezik: »Gospod, — tukaj nam je dobro biti!« — Toliko de ne odtergan od tega sveta je bolj pripravljen oberniti misli na svojiga Boga; velika tihota okoli no okoli njega ga nič ne moti; kamor koli oberne oči, vidi velike, lepe, terdne dela močne roke Božje; težka misel, de iz tihe gore bo mogel sopet verniti se v nepokojni svet, mu je nadležna, in le z pomilovanjem se zmirej na nje verh vziraje na to pot poverne! Takole povzdigne gora človeka, ki na-njo pride, gor do Božje višavé!

Tudi vas, moji preserčni prijatli! so občutleji danas gori pripejlali na Nános, na ktere mende neste še nikoli prav živo mislili; tudi vi ste se odtergali domačim skerbem, zmuznili spod vsakdanje pretežke butare, tudi vi ste prišli na visoko goro, de, bliže Gospoda, lože dihaje in njega lepe dela pregledovaje, se bolj živo z sercam in molitevjo k njemu povzdignete. * Iz Nánosa — ko greste še nekoliko više od cerkve — na njega glavo, vidite vse Krajske in Koroške, Tirolske in Talijanske in še clo Dalmatinske bele goré, ktere kot rebra ali terdni pasovi vežejo zemlje kroglo, kakor, češ, de bi ne razpadla. Kakó močno so te gore vterjene! — kakó terdno stoji Nános! — Vidil je, — de od poprejšnih narodov molčim — Rimljanov vojske memu iti, ktere so bile vse jutrove dežele čez Beli grad pod svojo oblast spravile; vidil je Pasoglavce pod Atilam — ki je bil Ljublano in Oglej razdjali; — vidil je Gote in Dolgogradice na Talijansko memo vreti, ki so Rimljanov moč spodkopali; vidil je Turke večkrat po deželi razsajati, in v poslednjih časih toliko de ne vse narode cele Evrope prek svoje noge se doli ali gori premikati. Ali Nános se še nič ne máje, kakor so ga nam naši prehodniki, ga bomo tudi mi svojim naslednikom zročili. Božje dela terdno stoje! — Iz Nánosa vidite morje pri Terstu, tudi morje pri Reki, dve pèrti, ki se vežete z morjem celiga sveta; nju brezdni so od Gospoda takó vterjeni, de zmirej dobro derže. Take velike in terde dela Božje viditi, mora se človeka serce v častivno molitev raztopiti.

Ali Nános nam ne kaže samo Božje mogočnosti, oznanuje nam tudi modrost, previdnost in dobrotljivost našiga Bogá; tamle iz cerkveniga praga vidil boš zdaj ta hip na morju 4 do 6 bark, ki so iz Tersta odrinile, ali se mu približujejo peljaje iz daljnih daljnih dežel mnogoverstniga blagá v menjo naših pridelkov ali izdelkov? — kako za veliko kupčijo? — kako bi se neki v časih pomanjkanja, dragine in lakoti z žitam previdili, ko bi velko morje vsih dežel na svetu ne objelo in vezalo? — Ali ne vidiš, ali ne tiplješ tukaj modrosti no previdnosti Božje? — Takraj Tersta je razgernjen celi Kras pred tvojimi očmi kot belo pogernjena miza; ko ravno kamnit, bo vender za malo tednov zarumenjen z zlatorumenim žitam v poveseenje marljiviga kmeta, ki je kamnju zemljo otel, lepo pšenico na-nji pridelovati. Na levi se ti razpne od Krasa bolj obrašena in rodovitna Pivka, slavna zavolj nje pridnih kmetovavcov, živinorednikov in cestnih voznikov, kteri z svojo nevtrudeno vožnjo na cesti kupčijo podpirajo v osrečenje cele dežele. Na desni pod tvojim nogami se ti

odpre struga Ipavske, vetru enako obdelane in smejejoče doline doli, — dol do Gorice; zavoljo nje žlahtnih pridelkov in drage kaplice imenovana večkrat od vunajnih: raj krajske dežele. Pod Gorico se rasprostre od gojzda do morja Beneške, nezmerljive in pisane planjave, na katerih pridelujejo dostikrat turšce kot pesika. Potrebne gojzde je Gospodu dopadlo na gore spraviti, de ti niso pri obdelovanju dežele na poti; de njih zverina ti menj nadleguje, in de se vender za vsako potrebo lahko z lésam previdiš ali tudi z drevami. V gojzdih stanujejo rudokopači, fužinarji no mnogi železnikarji, ki zlo radi železnino za žito ali njim zlo dišečo vinsko kaplico dajo. Kakor nar večí dežele svetá si razmenujejo tudi nar manji kraji svoje pridelke in izdelke, takó tudi ti, ki okoli Nánosa stanujejo, de so vsi kot otroci Božji z vsim potrebnim prevideni. Kamor se tedej koli iz Nánosa obrnemo, vidimo, de dobrotljivi Bog za vse svoje ljubčike skerbi no jih z potrebnim modro previdi. Takó nam oznanuje Nános in vsaka druga gora, ko na-njo gremo, modrost, previdnost in dobrotljivost Božjo; nam oznanuje, de nebeški Oča za človeka dobrotljivo skerbi, kamor ga je koli na zemlji postavil.

Stopi še enkrat tje na cerkveni prah, in vidil boš pod Krasam na desni, toliko de ne v samim morju černo cerkev z zlo visokim zvonikom, to je Oglej. O prijatelj! — Kadar ga boš koli iz te gore vidil, prikloni se mu — spoštuj ga — zakaj iz Ogleja je po sv. Mohorju, ki je v njim prvi škof bil, in po sv. Fortunatu, njegovim pomočniku — tvojim starim in nevernim sprednikom sv. véra, in po njih tudi tebi zasvetela se; iz Ogleja tedej, tega zate sv. mesta, ti je zveličanje došlo; ali ne bo ta lepa misel na Nánosu Oglej zagledavši tvoje serce z hvaležnostjo vnela, in ga proti Bogu visoko povzdignila? — ki te je brez tvojiga zasluženja in le po svojim neskončnim vsmilenju k spoznanju sv. vere poklical! * — Tudi sv. Jeronim, kteriga cerkev smo prišli danas objiskat, je k spoznanju svete vere med našimi nekdašnjimi ajdovskimi očaki veliko pripomogel; prestavil namreč jim je bil celo sv. pismo iz hebrejskiga in greškiga, njim neznanih jezikov, v latinski, z kterim so učeni med njimi zlo znani bili. Kam bi bilo prijatli! — z nami, ko bi še dan današni, kakor mnogi ajdje, v tami nevednosti no malikovanja tapali. — O blagor nam! — de nas zamore še clo Nános povzdigniti gor — gor do nar visokejiga Bogá!

Na gorah so se Božje prikazni in veliki čudeži nekda j godili; kadar je Mojzes ovce svojiga tasta Jetro na Božji gori Horeb pasil, se mu je bil Bog pervikrat iz gorečiga germa prikazal, mu rekel izzutimu in bosimu približati se, in mu je zapovedal Izraelce iz Egiptovske sužnosti speljati; potem ko so bili že v puščavo odpeljani, mu je kar velikrat vказal na goro Sinai priti, kjer mu je vse zapovedi no postave za Izraelce dal; iz te gore jim je tudi sam 10 zapovedi med bliskam in grozno strašnim gromenjem oznanil, in jih njim na dve kamnitni tabli z lastnim perstam zapisane pó Mojzesu doli poslal. — Jezus je na eni gori svojo pervo pridigo izustil, po nji nar imenitniši nauke oznanil, in se učenika nove, čisteji vére — tedaj od zgorej doli — razodel. Petra, Jakoba in Janeza je enkrat na visoko

gore peljal in se pričó njih spreímenil, de se je njegovo obličje sve-tilo kot solnce, njegove oblačila pa bele postale kot sneg, in de sta se mu bila Mojzes in Elias prikazala. Na eni gori je bilo, kjer je z petimi ječmenovimi kruhi 5000 mož nasitil takó, de je bilo še dvanajst jerbasov koscov ostalo. Na 40 dan po svojim častitim vstajenju je Gospod svoje vkup spravil, jih na visoko goro peljal, jim še te poslednje nauke in svete dal, jih blagoslovil, slovo od njih vzel in se pričó njih kviško v nebo vzdignil.

Na visočinah ste bile dve nar slavniši daritve ali molitve do-pernešene; ali ni bil Abraham že nož potegnul, de bi bil svojiga ediniga sina Izaka, že zvezaniga in na derva altarja položeniga Bogu daroval? — na povelje angela je pa roko vstavil in ovna za roge v germ zamotaniga zaklal in sožgal, po svoji živi veri v Boga pa opravičen bil; ali ni Jezus, učlovečeni sin Božji, med nar britkeji terplenjem in zaničljiviši smertjo svoje življenje v daritev svojimu nebeškimu Očetu za spravo celiga človeštva na kalvarskim hribu — dal? de je nam studenc gnade ali milosti odperl, in de zamoremo po njegovi za nas prelití kervi vsi pred Bogam opravičeni biti!

Moji ljubi skupejzbrani! — zdaj lahko spoznate, zakaj ljudje radi na hribe in visoke gore hodijo, zakaj, ko so na njih Božje veže, jih takó radi obiskujejo; visoke gore že same od sebe človeka, ko na-nje pride, od posvetnih skerbi odtegujejo in k Bogu povzdigujejo, ker mu kažejo deleč okoli no okoli mogočne dela Božje, in mu ozna-jujejo ljubezin in dobrotljivost nebeškiga Očeta do vsih njegovih otrok, nej že prebivajo v kraji v katerim si koli bodi; če pa človek z tako ganjenim sercam najde še na gori Božjo vežo, bo z radostjo va-njo stopil, in gorečo v nji dopernesil molitev; nej se pa z tako združi še molitev eniga nebeškiga prijatla, kakor, postavimo, tukajle sv. Jeronima, bo takó molitev z Božjo potjo vred Bogu dopadljiva daritev postala, po kateri si zadobi človek povesejenje, potolaženje, gnado in pomoč. O spomnite vender prijatli! — de pred tremi leti, ki smo se v velikim pomanjkanji, žalosti no britkosti znajdlí, ki je bilo strašno stradanje — je bila berž po dopernešeni molitvi na tim sv. mestu — turščina cena od 6 na 2 gold. padla!

Ker ste tudi vi, moji preserčni prijatli no prijatlice! — danas na to visoko in sv. goro prišli, o nej vam postane vaša današnja pot ena Božja, ne pa prazna pot! — ni zadosti, de se radovedno od tu na vse kraje razgledujete; ni zadosti, de eden družimu pokazete, kje de ta ali uni kraj, to ali uno mesto, ta ali una vas leži; ni zadosti, de dopoveste, do kje ste že po kaki kupčiji ali kot vojaki prišli; povzdignite svoje glave in serca še nekoliko više, povzdignite jih do Gospoda svojiga Bogá; razgledovaje lepe, terdne dela Božje, spre-mišlevaje Božjo ljubezin, dobrotljivost in skerb za ljudi, ki okoli te sv. gore stanujejo, nej se ljubezin in češenje in hvaležnost in goreča molitev do Boga v vaših sercih vname! — Prijatli! — gore, ktere okoli in okoli vidimo, z Nanosam vred terdno stoje; kakor smo jih najdlí, jih bomo tudi pustili, stvarjene so le za ta svet; — človek pa, kateri po njih hodi, je le popotnik, nima ga tukaj ostanka — vstvarjen je za drugo veliko žlahtnejí deželo; o poskerbimo vender,

da bomo Bogu zvesto služili no vredni postali, de bi nas enkrat Gospod tjekej prestavil!

Ti pa sv. Jeronim! ti — ki si bil naše kervi in našiga mesá, o bodi tudi naš velik prijatelj in besednik pred Bogam! — sprosi nam gnado prave, vredne pokore; gnado svetiga po tvojim zgledu Bogú dopadljivega življenja; gnado, de bi naša današnja Božja pot kot tvoja v Jeruzalem in do Betlehema Bogu všečna daritev postala. Po ti daritvi no po tvoji prošnji, o velik pomočnik! — nej nam vsmiljeni Bog odpre studence svoje gnade ali milosti; naj nam pošlje svoj sveti blagoslov čez naše žitne polja in vinske gore, de bomo posvetne dobrote uživajoči čedalje bolj po duhovnih in nebeških hrepeneli, no vredni postali jih enkrat z tabo vred pred Božjim obličjem na večno uživati! Amen.